

УДК 373.3.016:811.161.2]:[373.3.017:316.61]:373.2.091.64](045)

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Ганна Волошина, кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1039-6056

E-mail: voloshihen@gmail.com

У статті порушується проблема формування soft skills у молодших школярів на уроках української мови. Аналізується потенціал підручника з української мови для другого класу щодо формування на його основі ключових компетентностей молодших школярів: креативності; емоційного інтелекту; уміння організувати власний робочий час; вміння себе презентувати; здатності керувати інформацією

Ключові слова: початкова школа; молодші школярі; критичне мислення; сучасний освітній процес; хвилинки спілкування; дидактичні ігри; зв'язне висловлювання; емоційний інтелект; креативність; ключові компетентності.

THE TEXTBOOK AS A TOOL FOR DEVELOPING SOFT SKILLS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

Hanna Voloshyna, Candidate of pedagogical sciences, associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: 0000-0003-1039-6056

E-mail: voloshihen@gmail.com

The article addresses the issue of developing soft skills in primary school students during Ukrainian language lessons. The essence of the concept, its structure, and types are discussed. The importance of soft skills development in primary school is highlighted as one of the key components of the modern educational process. Special attention is given to the development of creativity and emotional intelligence in younger students.

A detailed analysis is conducted of the potential of the Ukrainian language textbook for second grade in fostering key competencies in younger students, such as creativity (the ability to approach tasks creatively and offer original solutions), emotional intelligence (the ability to control one's emotions, understand the feelings of others, and interact with people of different ages), time management (the rational use of time and adherence to daily routines), self-presentation (clarity in speech and defending one's position), and information management (the ability to analyze, highlight key points, and make comparisons).

The article examines the methodological apparatus of the textbook, the techniques and tools used to influence key competencies that contribute to the integration of soft skills development into the learning process. Attention is focused on techniques such as sentence construction, riddles, dialogues, coherent expressions, role-playing and educational games, research tasks, and communication minutes. These activities effectively foster the development of these skills and create conditions for the harmonious development of the student's personality. The article is relevant for primary school teachers, methodologists, and educators who seek to implement innovative educational practices.

Keywords: Primary school; younger students; critical thinking; modern educational process; communication minute; educational games; coherent expression; emotional intelligence; creativity; key competencies.

В «Концептуальних засадах реформування середньої школи», наголошується, що випускник Нової української школи має бути всебічно розвиненою особистістю із

критичним мисленням, патріотом, мати активну життєву позицію, стійкі морально-етичні й соціально-політичні цінності та бути інноватором, який здатен «змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя» [3].

Сучасний учень, починаючи з початкової школи, повинен постійно вдосконалювати набуті вміння та навички, які він зможе використовувати не лише в навчальній діяльності, а й у подальшому житті. Тому виникає необхідність формування так званих «м'яких» навичок (soft skills) або навичок XXI століття. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі було відзначено, що користуватимуться попитом 10 основних навичок: комплексне розв'язання проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, вміння критично мислити й приймати рішення, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори, гнучкість мислення [6].

У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки України затвердило наказ про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» [4].

Проблема формування м'яких навичок школярів на сьогодні є недостатньо розробленою у вітчизняній науці. Так Коваль А. О. розглядає розвиток soft skills як один із важливих чинників працевлаштування; Гарбузюк І. В. визначає концептуальні засади освітніх практик, які базуються на життєвих компетентностях; Наход С. А. вивчає роль м'яких навичок у професійному розвитку. На жаль, не дивлячись на актуальність означеної проблеми, у вітчизняній науковій літературі недостатньо праць з питань формування м'яких навичок у молодших школярів, методів та прийомів їх формування на уроках української мови.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та визначити засоби формування soft skills у молодших школярів як ключових компетентностей на уроках української мови у початковій школі.

Наприкінці 90-х років вперше з'явився термін Soft Skills. Необхідність його розробки й упровадження виникли через стрімкий розвиток технологій та необхідності урахування реалій сьогодення, які довели те, наскільки важливі та потрібні вони сучасній людині. Як відомо, Soft Skills – це не просто набір технічних навичок, які є необхідними для кожної людини у повсякденному житті. Вони насамперед засвідчують те, як людина взаємодіє з оточенням, і з самим собою. Дослівно перекладаються як м'які навички. Власне м'якість полягає в умінні ними оперувати. У процесі їх формування й розвитку виробляються насамперед уміння працювати в групі, в команді, що на сьогодні є надзвичайно цінним. Важливим складником Soft Skills є розвиток креативності, вміння критично мислити й приймати рішення. Отже, розвивати їх необхідно вже з раннього дитинства й продовжувати в початковій школі.

Формуванню гнучких (м'яких) навичок у молодших школярів сприятимуть, на наш погляд, дидактичні та рольові ігри, читання, обговорення, виконання групових завдань, складання речень, загадок, діалогу, зв'язних висловлювань, різних творчих завдань, що сприяють розвитку комунікації, критичного мислення, креативності та емоційного інтелекту. Завдання, яке необхідно розв'язати вчителю у першу чергу, – навчити дітей вільно адаптуватися до змін, які відбуваються в соціумі, навчити співпрацювати в команді, розв'язувати проблеми та ефективно взаємодіяти з іншими людьми, що є надзвичайно важливим для їхнього майбутнього.

Єдиного визначення гнучких навичок, на жаль, на сьогодні немає. Вчені по-різному трактують змістовий аспект цього поняття. Не визначено також точну кількість якостей і умінь, що підходять під визначення «гнучкі навички».

Науковці визначають п'ять ключових навичок, які необхідно формувати у молодших школярів: креативність (спроможність творчо підходити до вирішення будь-яких завдань, пропонувати оригінальні власні рішення); емоційний інтелект (спроможність контролювати власні емоції, здатність розуміти почуття інших, знаходити підхід до людей різного віку); уміння організувати власний робочий час (раціональне використання часу, дотримання розпорядку дня); вміння себе презентувати (чіткість у висловлюваннях, відстоювання власної позиції); здатність керувати інформацією (аналізувати, виділяти головне, порівнювати) [5].

На жаль, в освітньому процесі початкової школи не упроваджена система формування визначених ключових навичок, хоча в сучасних підручниках НУШ з української мови та літературного читання, особливо в їх методичному апараті можна виокремити завдання, які сприяють формуванню означених навичок. Це створює позитивні умови для вчителя щодо формування та розвитку м'яких навичок.

Загальновідомо, що у молодшому шкільному віці закладається підґрунтя соціального розвитку, відбувається становлення духовних цінностей, формується ставлення до навколишнього світу й людей, формується досвід соціальної поведінки. Саме тому у процесі навчання вже в початковій школі в учнів мають сформуватися основи soft skills. Вони дозволять дитині адаптуватися до найрізноманітніших життєвих ситуацій, адже майбутнє вимагає від них вміння критично аналізувати отриману інформацію, аналізувати її, висловлювати власне бачення проблеми, вміння досягати компромісу, приймати рішення. Уміння адаптуватися – це не лише спроможність дитини бачити певну складну ситуацію як проблему, а як можливість власного розвитку, уміння знаходити вихід із нестандартної ситуації та знаходити найкращий варіант її розв'язання.

Тут також важливо звернути увагу на розвиток емоційного інтелекту. Це насамперед виховання співчуття до себе та однолітків, вміння працювати в команді, взаємодіяти з іншими, вміння довіряти людям та відверто, без критики висловлювати власне бачення проблеми.

Зрозуміло, що насамперед для формування означених навичок учителю необхідно використовувати потенціал підручника як основного засобу формування й розвитку soft skills у молодших школярів. Спробуємо детально проаналізувавши підручник з української мови для другого класу [1], визначити, при вивченні якого матеріалу доцільно використовувати відповідні засоби для їх формування.

Однією з ключових навичок soft skills вчені називають, як уже було зазначено раніше, спроможність творчо підходити до вирішення будь-яких завдань, пропонувати оригінальні власні рішення. Методичний апарат підручника при вивченні мовного матеріалу пропонує завдання, які сприятимуть формуванню й розвитку означеного феномена особистості.

Практично на кожному уроці школярам пропонується скласти речення на найрізноманітніші теми, які насамперед торкаються теми уроку. Складання речення не тільки спонукають школярів розвивати уміння дивитися й бачити, але встановлювати зв'язки між предметами, об'єктами чи явищами. Ще перша шаблони до формування креативної особистості.

Підручник пропонує такі завдання: Як ви дбаєте про своє здоров'я. Складіть речення про користь фізичних вправ (с. 26); Склади речення про тварину, використавши близькі за значенням слова (с. 33); Склади речення за малюнком (с. 37); Склади й запиши речення про річку у вашій місцевості (с. 52); Склади й запиши речення про свою першу вчительку (с. 53); склади й запиши речення про песика-героя (с. 56); Склади речення про захисників і захисниць України (с. 77); Склади й запиши речення про свою мрію (с. 95); Склади й запиши речення про сосновий ліс (с. 96); Склади й запиши

речення про рослини, які ти посадив (с. 98); Склади й запиши речення про сонце (с. 101); Склади й запиши речення про тварин (с. 102); Склади й запиши речення про помаранчевий колір (с. 104); Склади й запиши речення про те, що ти любиш (с. 105); Склади й запиши речення про урок музичного мистецтва (с. 118) Склади й запиши речення про синичку (с. 124); Склади й запиши речення про зайця (с. 127).

Наступні завдання, які пропонуються в підручнику для розвитку творчого мислення – складання власних розповідей, які сприяють не тільки розвитку креативності, а й розвивають уміння й навички висловлювати власні думки, почуття, спостережливість, власні враження й власну життєву позицію. Завдання різноманітні: складання розповіді за малюнком, читання малюнкових текстів, складання казок, складання розповідей про власні пригоди. Наприклад: Складіть розповідь про Сашка й дівчинку Наталочку за адресами проживання (с. 59); Опиши, які дерева ти бачиш за вікном школи, твого будинку (с. 62); Розкажи за малюнками про зимові розваги дітей (с. 63); Прочитайте малюнковий текст (с. 64); Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку (с. 71); Доповни текст (с. 72); Опиши героїв мультфільму «Микита Кожум'яка» (с. 73); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Склади розповідь за малюнком (с. 79) Розкажи про театр, який ти любиш відвідувати, які вистави любиш, порадь своїм однокласникам (с. 80); Склади казку про розділові знаки (с. 113); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша (с. 113); Опишіть коника та конюшину за малюнком (с. 128); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Розподіліть завдання, складіть і запишіть чотири розповіді про дітей, зображених на малюнку, використовуючи запитання (с. 132); Склади й запиши цікаву розповідь про подію із власного життя (с. 133).

Особлива увага звертається на розвиток уяви, оскільки розвиток креативної уяви, особливо в молодшому шкільному віці, є надзвичайно важливим складником творчої особистості. Вона насамперед виявляється в умінні створювати образи, встановлювати нові асоціативні зв'язки між певними об'єктами, явищами чи поняттями. Зрозуміло, що розмежування засобів впливу на певні ключові компетентності носить дещо умовний характер, оскільки вони можуть впливати одночасно на формування декількох складників.

Підручник пропонує багато різноманітних завдань такого типу: Допишіть назви казок з протилежними назвами (с. 35); Уяви себе художником, що намалюєш і для кого (с. 47); Уяви, що ти будуєш дім, хто житиме у ньому? (с. 53); Пофантазуйте й розкажіть, який мультфільм можна зняти про тваринку (с. 57); Прочитайте малюнковий текст (с. 64); Уявіть себе ведучими телепередачі для дітей. Розкажіть, як можна допомагати тваринкам узимку (с. 64); Запиши вітання друзям до свят за зразком (с. 65); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Уяви себе письменником. Прочитай речення. Добери слово, яке найточніше виражає думку (с. 79); Розкажи, як ти пізнаєш світ (с. 80); Уяви себе екскурсоводом у музеї іграшок (с. 97); Прочитай речення. Розкажи, яку картину ти уявив (с. 101); Уяви себе художником. Що ти намалюєш на картині (с. 118); Розкажіть про красу соняшникового поля (с. 130); Склади й запиши коротке висловлювання про дбайливе ставлення до природи (с. 135); Склади й запиши текст-опис кульбаби (с. 142).

Не менш важливим у процесі формування soft skills є розвиток емоційної сфери молодшого школяра. Поняття «емоційний інтелект» відносно нове. Але у молодшому шкільному віці, коли закладаються підвалини формування означеного феномена особистості, він відіграє надзвичайно важливу роль. Вчені трактують емоційний інтелект як підструктуру соціального інтелекту, яка включає «здатність відстежувати власні та чужі почуття й емоції, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для направлення мислення і дій» [2, с. 433].

Саме розвинений у дитини емоційний інтелект допомагає їй зрозуміти власні емоції та емоції інших людей, допомагає адаптуватися в соціумі, сприяє рефлексії та регуляції власної поведінки у різних видах діяльності, допомагає пізнати й зрозуміти почуття інших людей, здійснювати комунікацію з іншими людьми.

Традиційним видом роботи є знайомство з правилами спілкування. Тут важливо дібрати правильне формулювання, зрозуміле пояснення. З молодшими школярами, допоки вони практично не володіють правилами спілкування з однолітками і дорослими, важливо розглядати конкретне застосування правил. У цьому випадку аналіз емоційного стану учня слугуватимуть надійним тренажером у розвитку розпізнавання емоцій інших людей. Беззаперечно, правила варто змінювати, доповнювати у кожному класі з урахуванням віку, досвіду, цінностей учнів. Підручник пропонує вправи, які сприятимуть розвитку емоційного інтелекту другокласників. Підручник вміщує багато тематичних *хвилинки спілкування*: Хвилинка спілкування «Як правильно зателефонувати» (с. 25); Що означають слова адреса й адрес (с. 30); Скарбниця (с. 31); Як правильно говорити» (с. 42); Я чекаю початку зимових канікул (с. 63); У нас цього року справжня ялинка (с. 69); Як правильно сказати (с. 79); Що означає слово сонечко (с. 101); Я з батьками допомагаю тваринам із притулку (с. 110); Де краще жити їжачку (с. 111); Чому останній місяць весни назвали травнем (с. 118); Мене турбує стан природи (с. 135); Що означає слово вовна (с. 139); Як правильно записати 100 гривень чи 100 гривен (с. 141); Спробуй змінити текст (с. 143). Кожна така хвилинка спілкування спонукає молодшого школяра до продовження розповіді, залежно від власного досвіду, в тому числі й емоційного, допомагає усвідомити, як правильно здійснювати комунікацію. Важливо також вчити дітей домовлятися у процесі виконання спільних завдань, планувати діяльність, організовувати дискусії, розв'язувати конфлікти, досягати взаєморозуміння.

До ключових навичок *soft skills* відноситься також уміння організувати власний робочий час. Сучасних школярів варто вчити раціонально використовувати час, дотримуватися розпорядку дня. Це допоможе їм у майбутньому стати успішними у власному професійному розвитку. Завдань, які б навчали їх цьому у підручнику не так багато, але вони є. Наприклад: Як ви дбаєте про своє здоров'я. Складіть речення про користь фізичних вправ (с. 26); Розкажи за малюнками про зимові розваги дітей (с. 63); Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку (с. 71); Розкажіть, як ви плануєте свій день (с. 80); Запиши навпроти назви кожного дня, що ти плануєш робити наступного тижня (с. 80); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша (с. 113); Прочитайте правила, як планувати свій день (с. 114); Дайте письмову відповідь на питання як цінувати свій час (с. 115); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Дай повну відповідь на запитання, яку людину називають чемною (с. 134); Складіть і запишіть з кожного рядка речення так, щоб утворилася розмова. Розіграйте її (с. 140).

Наступний важливий складник гнучких навичок – уміння себе презентувати. Сюди відносимо чіткість та логіку у відстоюванні власної позиції. Вміння презентувати себе – це не лише демонстрація власних гідних якостей, створення позитивного образу, але й показ того, як й взаємодіяти з іншими. Формування такої навички важливо для молодших школярів, адже вони не завжди можуть адекватно без перебільшення чи нівелювання власних якостей розповідати про себе чи інших. Методичний апарат підручника пропонує виконання таких завдань: Які страви люблять готувати у вас вдома (с. 46); Уяви, що ти будеш дім, хто житиме у ньому? (с. 53); Позмагайтеся, хто дасть тваринкам найцікавіші клички (с. 57); Складіть розповідь про Сашка й дівчинку Наталочку за адресами проживання (с. 59); Запиши вітання друзям до свят за зразком (с. 65); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Розкажи, як ти пізнаєш світ (с. 80); Кожна дитина талановита. Що ти скажеш про себе (с. 84); Уявіть себе в майбутньому –

через кілька років (с. 87); Склади й запиши речення про свою мрію (с. 95); Склади й запиши речення про рослини, які ти посадив (с. 98); Склади й запиши речення про те, що ти любиш (с. 105); Склади й запиши речення про своїх рідних/опікунів (с. 111); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша (с. 113); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Склади й запиши цікаву розповідь про подію із власного життя (с. 133); Розкажи, чи є у тебе друг/подруга, з якими тобі завжди добре. Склади стисле висловлювання про дружбу (с. 134); Склади й запиши чотири речення про власні пригоди (с. 143).

Здатність керувати інформацією (аналізувати, виділяти головне, порівнювати) також є важливим компонентом у процесі формування soft skills. Формувати в учнів інформаційну компетентність важливо починати вже у початковій школі. Розвиток уміння орієнтуватися у світовому інформаційному просторі, опанування основ інформаційної культури – це одна з важливих умов сучасної якості освіти. На жаль, підручник пропонує виконання таких завдань загалом лише при виконанні мовних і мовленнєвих завдань. Наприклад: Поясни, від якого слова походить слово школяр (с. 7); Пограйте у слова (8); Додай звук, щоб утворилося нове слово (с. 9); Перестав літери, склади (с. 9); Гра «Добери слово» (с. 16); Додай склади, щоб утворилися нові слова (с. 19); Гра «Добери слово» (с. 36); Доповни текст (с. 72); Склади й запиши загадку про вербу або тополь (с. 97); Склади й запиши загадку про книжку за малюнком (с. 97); Складіть і розіграйте діалог за малюнком (с. 139); Складіть і запишіть з кожного рядка речення так, щоб утворилася розмова. Розіграйте її (с. 140).

Окрім того, практично на кожному уроці школярам пропонується виконання дослідницьких завдань: Поясни, від якого слова походить слово школа (с. 7); бібліотека (с. 19); довідник (с. 29); Чим різняться значення золота прикраса й золота осінь (с. 38); Як утворилося переносне значення слова срібна (с. 8); Від якого слова походить слово іменник (с. 45); Яку річку в Україні називали Борисфеном, а в народних піснях і легендах Славутичем (с. 52); Що означає слово миколайчик (с. 55); Дізнайся про кличку собаки – найвідомішого помічника наших героїв (с. 5); Від якого слова походить слово прикметник (с. 66); Від якого слова утворилося слово помаранчевий (с. 104); Від якого слова утворилося слово питальне (с. 106); Від якого слова походить слово окличне (с. 112); Від якого слова утворилося слово обнова (с. 116); Березень (с. 117); Добери до слова лелека інші назви, які є в різних регіонах України (с. 125); Від якого слова походить слово соняшник (с. 130).

Отже, як показав аналіз підручника, він вміщує різноманітні засоби впливу на ключові компетентності молодших школярів. Це складання речень, загадок, задач, діалогів, зв'язних висловлювань, рольові й дидактичні ігри, хвилинки спілкування, виконання дослідницьких завдань. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в ретельному аналізі підручників з української мови для третього й четвертого класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вашуленко М.С., Дубовик С.Г. Українська мова та читання: *підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у двох частинах). Частина 1*. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2025. 144 с.
2. Зарицька В.В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю : дис. докт. псих. наук: 19.00.07. Запоріжжя: 2012. 513 с.
3. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
4. Наказ про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2019/11/19/1431-vid-1811%202019.pdf>
5. Soft i Hard skills. Що це таке і навіщо їх розвивати? URL: <https://propostuplenie.ru/article/zachem-razvivat-soft-i-hard-skills/>

6. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them [Електронний ресурс] // World economic forum. 2020.URL: <http://surl.li/prfo>

REFERENCES:

1. Vashulenko M.S., Dubovyk S.H. (2025). Ukrainska mova ta chytannia: pidruchnyk dlia 2 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u dvokh chastynakh). Chastyna 1. Kyiv: [in Ukrainian].
2. Zarytska V.V. (2012) Psykholohiia rozvytku emotsiinoho intelektu u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profilu : dys. dokt. psyk. nauk : 19.00.07. Zaporizhzhia: [in Ukrainian].
3. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (2016). [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Nakaz pro provedennia eksperymentu vseukrainskoho rivnia za temoiu «Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia v uchniv miakyykh navychok shliakhom sotsialno-emotsiinoho ta etychnoho navchannia» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2019/11/19/1431-vid-18112019.pdf>. [in Ukrainian].
5. Soft i Hard skills. Shcho tse take i navishcho yikh rozvyvaty? URL: <https://propostuplenie.ru/article/zachem-razvivat-soft-i-hard-skills/>. [in Ukrainian].
6. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them [Elektronnyi resurs] // World economic forum. 2020.URL: <http://surl.li/prfo>